

EDUCACIÓ INTERCULTURAL I INCLUSIVA

GUIA PER AL PROFESSORAT

Programa per a la sensibilització en la igualtat d'oportunitats
i la convivència intercultural en l'àmbit educatiu

Subvencionat per:

Realitzat per:

Secretaría de Políticas Sociales de FETE-UGT i Departamento de Migraciones Confederal de UGT

Disseny, maquetació i il·lustració:

Mauricio Maggiorini Tecco

Presentacions

“Educació intercultural”, una expressió que sentim sovint, encara que de vegades es desconeixi el que implica, o generi rebuig entre les persones que consideren que només hi ha una forma de mirar les coses, de ser i de fer i que, en conseqüència, tot el diferent és per definició l'expressió d'una equivocació, una raresa que distorsiona el model.

Afortunadament, l'educació intercultural, a més d'incorporar-se al vocabulari de la Unió General de Treballadors, també ho ha fet a la nostra acció, al nostre fer en la societat i, en particular, en els centres educatius a través de la Federació de Treballadors de l'Ensenyament (FETE-UGT), de les dones i homes que la integren i que la fan realitat a les aules, en el seu compromís personal i professional. Aquesta guia parla de valors, de convivència, de la diversitat, a la qual podem mirar com un problema o reconèixer-la i aprofitar-la per créixer. Del trànsit d'un monòleg en què només qui parla, s'escolta i es comprèn, considerant que les seves idees són úniques, i les úniques respectables, en un diàleg en el qual tots aprenem. Comencem des de l'escola, però el valor de la interculturalitat, associat a la igualtat, a la convivència, a la justícia social, a la lluita contra els prejudicis, és igualment necessari en tots els ordres de la vida social, cultural i econòmica. Una guia per a docents, per als qui tenen la tasca de formar la ciutadania activa de demà, però també per a nosaltres, que compartim aquesta tasca i som els actors d'avui.

Ana María Corral
Departament Confederal de Migracions. UGT

A partir dels anys noranta del segle XX, com a conseqüència de les modernes migracions, els centres educatius espanyols es transformen en espais multiculturals. Com molt bé explicava el Col·lectiu IOE, Espanya havia passat en poques dècades, de ser un país d'emigrants a un país receptor d'immigració. Sobre les causes d'aquest fenomen hi ha una extensa bibliografia que relaciona els canvis que es produeixen en la societat espanyola, com l'arribada de la democràcia i l'entrada a la Unió Europea, amb l'elecció d'aquelles persones que decideixen abandonar el seu país d'origen en la recerca de nous projectes laborals i vitals.

La realitat d'un projecte migratori, que en un primer moment es va pensar com individual i temporal, aviat es va transformar en un procés de residència estable que implicava, en molts casos, la reagrupació familiar i, per tant, canvi en les polítiques migratòries.

La diversitat, sempre present en l'espai educatiu, es fa més evident amb l'arribada d'alumnat de famílies procedents d'altres països. Alhora, les necessitats de formació en un món cada vegada més interconnectat, amb una gran mobilitat i capacitat per comunicar-se i interactuar a través de les tecnologies, els mitjans de comunicació o de transport, imposa la necessitat de nous aprenentatges per convidaure en un espai global.

En només vint anys, des de la reflexió i la pràctica educativa, s'ha anat desenvolupant un debat sobre els objectius, la legislació, les propostes, les metodologies i la gestió de la diversitat, que incorpori els reptes plantejats per la globalització i els moviments migratoris. La interculturalitat sorgeix com una proposta necessària en la formació de ciutadans i ciutadanes en un procés de mundialització que ha de garantir la igualtat de drets, el diàleg, la interacció i el reconeixement entre persones de diferents procedències culturals.

En aquesta guia volem reunir algunes de les preguntes i idees clau de l'educació intercultural, que té com a finalitats la formació integral, la igualtat i la formació per a la convivència. Com plantejava l'Informe Delors "L'educació amaga un tresor"; un dels desafiaments fonamentals de l'educació del segle XXI és ensenyar a conviure en un món global. L'educació intercultural és un dels pilars d'un model educatiu inclusiu i democràtic.

Carlos López Cortiñas
Secretari General FETE-UGT

Luz Martínez Ten
Secretària de polítiques socials FETE-UGT

Per què és important l'Educació Intercultural?

1

En els primers anys de la dècada dels noranta, la presència a les aules d'alumnat estranger era pràcticament inexistent. Espanya era encara considerada com un país de treball temporal o de pas cap a altres països del nord d'Europa. En poc temps, però, la decisió de moltes famílies emigrants d'establir-se permanentment al país amb els seus fills i filles intensificà la diversitat que ja existia en les aules.

Al mateix temps, la globalització planteja nous reptes en la formació de ciutadans i ciutadanes que han d'aprendre a conèixer en un món interconnectat. Les noves tecnologies, els mitjans de comunicació, la facilitat per viatjar i les relacions econòmiques internacionals són algunes de les raons que fan necessàries no només el coneixement d'idiomes, sinó l'aprenentatge d'habilitats i actituds interculturals que facilitin el diàleg, la relació i la interacció amb persones de tot el món.

Com a resposta al desafiament que suposa la realitat diversa de les aules i els aprenentatges que requereix la globalització, els centres educatius estan adaptant la seva organització i model pedagògic, assumint que la ciutadania intercultural és un fet i una oportunitat quan es tracta de formar els ciutadans i les ciutadanes del segle XXI.

Què entenem per Educació Intercultural?

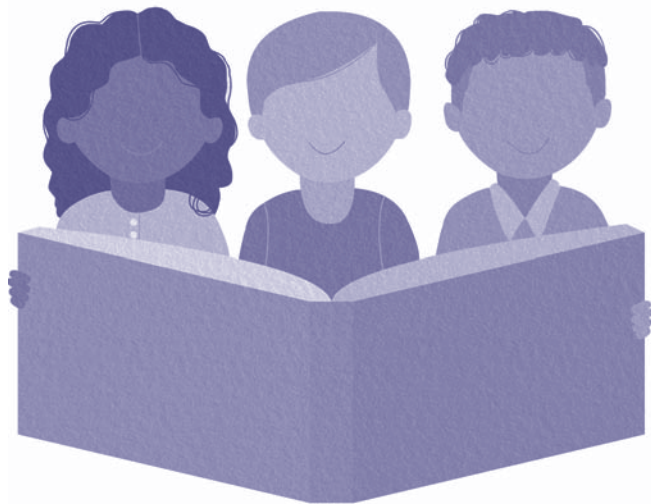

2

L'educació Intercultural és una proposta teòrica i pràctica que parteix del reconeixement de la diversitat com a valor, que aspira aconseguir una autèntica igualtat d'oportunitats i resultats, així com la superació del racisme.

- Constitueix una oportunitat d'enriquiment de totes les persones, que té lloc a partir de l'intercanvi, l'obertura i la interacció – tant cognitiva com afectiva – amb els valors, les formes de vida i les representacions simbòliques de les cultures amb les quals vivim.
- Fomenta el diàleg entre les persones de les diferents cultures, defensant la riquesa de la diversitat, l'intercanvi i la recerca de noves formes de relació, en les quals es pot establir una convivència oberta, democràtica i solidària, compartida per tota la societat.
- Treballa per a la consecució de les condicions d'igualtat i justícia social que eradiquin situacions de discriminació, alhora que afavoreix la igualtat d'oportunitats i de drets.
- Forma a ciutadanes i ciutadans capaços d'afrontar la convivència en un món complex i dinàmic, compromès en la construcció d'una societat més justa i equitativa.

Quina relació hi ha entre Educació Intercultural i Educació Inclusiva?

3

Tant els principis sobre els quals s'assenta l'Educació Intercultural, com les diferents propostes que s'han realitzat en aquests anys, han posat de manifest que les accions que separen o segreguen els alumnes i les alumnes en centres o programes especials, són contraproductius als fins d'igualtat, respecte a la diversitat i lluita contra el racisme que defensem. Per tant, la proposta per la qual optem és el model d'educació inclusiva. Una educació per a tothom, que respongui a les necessitats individuals, sense separacions, etiquetes o classificacions fictícies.

Optem per una educació inclusiva perquè ...

Reconeix, valora i respecta a cada un dels alumnes i les alumnes, propiciant que construeixin identitats segures i positives.

Garanteix el dret de cada alumne i alumna a rebre una educació de qualitat, d'acord amb la seva realitat, i les seves necessitats específiques.

Posa atenció al que s'ensenya i a la forma d'ensenyar-ho, sense segregacions que impedeixin compartir el mateix espai educatiu.

Ofereix les adaptacions curriculars i metodològiques necessàries per aconseguir el ple desenvolupament psicosocial i l'èxit escolar.

Com organitzar el centre des dels principis d'inclusió i interculturalitat?

4

Preocupant-se per l'acollida de cada alumne i alumna, així com de les seves famílies, facilitant la seva participació en el projecte del centre.

Flexibilitzant mesures organitzatives com són la disposició a l'aula, metodologies participatives i cooperatives o la gestió dels grups i activitats de formació, per tal de respondre a la diversitat d'aprenentatge i incorporar els interessos, coneixements, habilitats de l'alumnat.

Proposant currículums oberts i flexibles que responguin de forma personalitzada als perfils de tot l'alumnat.

Pensant els espais del centre com a llocs interculturals en si mateixos, redefinint-los i convertint-los en dependències que mostrin la diversitat.

Fomentant el plurilingüisme, impulsant la presència de les diferents llengües a les aules.

Promovent la participació de les famílies i la comunitat en la vida escolar.

Desenvolupant la formació del professorat en interculturalitat.

Incorporant de manera transversal, l'educació en valors, l'enfocament de gènere, la resolució de conflictes i el compromís en la defensa dels drets humans i la lluita contra el racisme.

En què consisteix l'acollida al centre educatiu?

5

L'acollida és la rebuda i hospitalitat que ofereix la comunitat educativa (professorat, alumnat i famílies que ja estan treballant i/o participant en el centre educatiu) a totes les persones que s'incorporen per primera vegada al centre: a l'alumnat i a les seves famílies, al professorat nou i al personal de suport.

L'hospitalitat és un valor transcultural (existeix, d'alguna manera, en totes les cultures), i afavoreix la convivència. Per això, és de gran importància desenvolupar el sentiment de pertinença a l'estructura educativa que representa el centre escolar. I això és vàlid tant per a l'alumnat o les seves famílies com per al professorat de recent incorporació.

(Luis Morales Orozco)

Quin lloc ocupa el currículum obert i flexible en l'organització dels Centres Inclusius i Interculturals?

6

El currículum comprèn el conjunt d'objectius, competències, continguts, coneixements bàsics que l'alumnat ha d'aprendre en un temps determinat, que està establert per la legislació bàsica, així com les estratègies metodològiques, organitzatives i d'avaluació.

Els centres inclusius i interculturals plantegen estratègies curriculars que s'adaptin a les necessitats i característiques de cada un dels alumnes i de les alumnes, així com del context grupal, social i cultural en què es desenvolupen.

No es tracta de renunciar als objectius que marca el currículum oficial, sinó que per contra, es pretén enriquir-lo amb propostes que ensenyin a aprendre, partint de l'experiència i identitat de cadascuna de les persones que participen en el procés d'ensenyament-aprenentatge.

Per què, des de la perspectiva de la interculturalitat, els programes han de ser inclusius?

7 En una societat oberta, plural i democràtica, l'Educació Intercultural intenta proporcionar el coneixement i les habilitats necessàries, així com actituds que capacitin a tots i totes, independentment del seu origen, per afrontar la convivència en un món complex i dinàmic, i els permetin col·laborar en la construcció d'una societat més justa i equitativa.

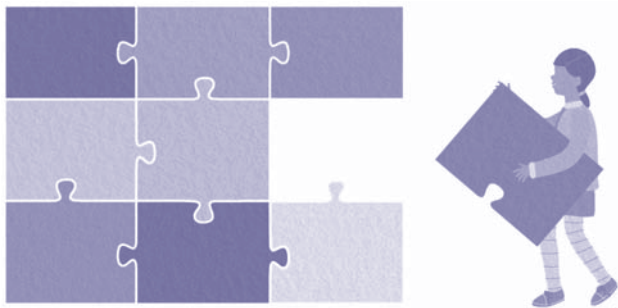
(Marina Lovelace)

Formar part activa d'una societat democràtica s'aprèn des de les primeres edats, compartint aprenentatge i vivències amb altres companys i companyes que no han de renunciar a com són per sentir-se part del grup. Des d'una perspectiva inclusiva l'objectiu no pot ni ha de consistir en obviar les diferències, sinó en tenir en compte la diversitat de la societat.

(Mara Sapon-Shevin)

Quines són les característiques de les aules inclusives?

8 Les aules inclusives faciliten que es reconegui, valori i respecti a tot l'alumnat, posant atenció al que s'ensenya i com s'ensenya. La cooperació, l'intercanvi i el diàleg són propostes per al reconeixement i l'apreciació de la diversitat.

- Les aules inclusives ofereixen a l'alumnat l'oportunitat de sentir-se reconegut i valorat en el que sap.
- Es considera la diversitat com un valor afegit. Les diferents percepcions de la realitat són complementàries.
- La diversitat no és sinònim de dèficit i, per tant, no s'ha de confondre amb mesures compensatòries dirigides a part de l'alumnat.
- En els centres educatius inclusius tots els recursos es dediquen al conjunt de l'alumnat, de manera que tota la comunitat es beneficia de la diversitat.
- Les accions fora de l'aula no faciliten la inserció socioeducativa de l'alumnat i poden perpetuar les diferències de partida.
- Les aules inclusives, en les quals s'atén a la diversitat, visibilitzant els interessos, necessitats i possibilitats de cadascú i cadascuna, potencien el desenvolupament d'estructures democràtiques en què tots els membres se senten part activa i important.

Què aporten les aules inclusives a l'aprenentatge de llengües?

9

La millor manera d'adquirir la llengua vehicular i d'instrucció és a través de la interacció i la relació social amb els iguals. Tothom pot aportar alguna cosa. En aquest punt és fonamental destacar la sensibilitat que ha de tenir el professorat per detectar les capacitats i habilitats del seu alumnat. Però aquest exercici d'atenció i cura li permetrà al mateix temps augmentar la seva pròpia estima i, amb ella, la seva percepció positiva de l'espai escolar. I si l'aula és multilingüe, l'ús de diferents llengües orals i / o gestuals es veurà potenciat, millorant la comunicació en general i alguna llengua en particular, ja que el contacte continu amb iguals que parlen una llengua diferent afavoreix el bilingüisme de guany.

(Martín Rojo, 2004)

Les llengües maternes presents en una aula són recursos educatius naturals que no ens podem permetre el luxe d'obviar.

(Luis Morales Orozco)

Quines són les propostes metodològiques per a una educació inclusiva i intercultural?

10

Fomentant l'aprenentatge cooperatiu. Treballant en xarxa, desenvolupant activitats de col·laboració i suport. Promovent les diferents capacitats, l'ajuda entre el propi alumnat pot ser tan important com la del professor o professora. El treball cooperatiu integra familiars o persones relacionades amb el centre educatiu.

Oferint els recursos en el marc de la classe ordinària. Quan és necessari reforçar certes matèries o comptar amb una persona especialista, s'intenta realitzar-ho dins del grup de classe, atenent a les necessitats específiques de l'alumnat que ho requereixi, alhora que la resta del grup es beneficia de l'activitat.

Gestionant el grup classe de manera flexible. Treballant amb equips o nivells, de manera que es facilita el reconeixement de les diferències de forma positiva.

Desenvolupant un clima de confiança obert i proper. En el qual la investigació i superació de situacions s'estableix com un èxit col·lectiu.

Potenciant la resolució de problemes des de l'experiència del seu alumnat. Subratllant el positiu de cada persona i valorant els seus punts de vista i experiències.

Com organitzem agrupacions flexibles per a l'atenció a la diversitat a l'aula?

11

La agrupacions flexibles s'organitzen a l'aula formant grups reduïts en cada classe, curs o nivell, segons criteris de capacitats o interessos. Amb aquesta mesura, l'escola intenta adaptar-se als diferents ritmes d'aprenentatge i a la varietat de característiques de l'alumnat, en oposició a la idea d'aules homogènies i estàtiques.

L'objectiu d'aquesta mesura és donar un suport individualitzat a l'alumnat que ho requereixi a la vegada que potencia l'aprenentatge cooperatiu.

Com gestionem l'espai del centre des d'una perspectiva intercultural?

12

Les infraestructures del centre educatiu (aules, disposició de materials, menjador, biblioteca, laboratori, esbarjo, espais lúdics, esportius, etc.) són espais que conformen l'ambient físic del centre i han de respondre a les necessitats de l'educació intercultural. A més, alguns espais, com el menjador o la biblioteca, són llocs clau que responen a necessitats pràctiques però que també fomenten la participació de l'alumnat i la seva família, pel que poden contribuir a la creació d'un model intercultural.

En general, les diferents dependències han de seguir uns criteris generals per incorporar la diversitat: ser espais agradables i acollidors; convidar a la trobada entre els diferents membres de la comunitat educativa; respondre a la diversitat de l'alumnat amb Necessitats Educatives Especials (rampes per a les persones amb cadires de rodes, material en braille per a l'alumnat cec, etc.) respondre a la diversitat cultural (amb la presència d'altres llengües i trets culturals en els murals, cartells informatius, material bibliotecari, menjadors, etc.).

(Colectivo Pandora)

Com s'organitza la participació en el centre intercultural?

13

El projecte d'educació intercultural exigeix que en el procés d'ensenyament i aprenentatge conflueixin i interactuïn tots els actors de la comunitat educativa. És a dir, que el concepte d'escola es transforma i amplia, donant entrada a altres professionals (treballadors socials, educadors, mediadors, etc.), a les famílies, a diversos agents de la comunitat i a institucions. Tots aquests actors són responsables en l'educació de l'alumnat i són participants i receptors, juntament amb l'alumnat, de les activitats realitzades. La finalitat última d'aquest procés podria ser el que coneixem com "comunitats d'aprenentatge", en les quals tots els agents implicats estan integrats.

(Colectivo Pandora)

Quin paper té el diàleg cultural en l'entorn educatiu?

14

Des de la perspectiva intercultural, el diàleg i la interacció entre cultures és necessari i positiu. Entenem que les cultures no són tancades, homogènies ni estàtiques i no es poden acceptar o rebutjar en bloc. Per contra, estan subjectes a influències, préstecs i canvis de tota mena. Les persones que pertanyen a una cultura tenen capacitat per a reinterpretar i renegociar els seus valors i significats, el que suposa que la cultura no té vida pròpia al marge dels individus que la desenvolupen.

Tothom té una cultura, un origen, una història, uns costums que conformen la seva vida quotidiana, les seves creences, actituds i comportaments. Encara que tendim a creure que només els grups "minoritaris" més patents tenen una cultura, això no és cert. Fins i tot en una classe aparentment homogènia, hi ha moltes diferències depenent de l'origen cultural.

(Sapon-Shevin)

L'educació intercultural ensenya a respectar les diferents cultures i a aprendre de la diversitat cultural.

El respecte a les diferències culturals invalida l'existència d'un marc de valors comuns?

15

Totes les persones i totes les comunitats són diferents en alguna cosa, de la mateixa manera que tots participen de certs valors comuns. L'Educació Intercultural parteix del respecte per igual a totes les cultures, sempre que es respectin els Drets Humans, al mateix temps que advoca pel reconeixement de certs valors universals que facin possible la comunicació i l'intercanvi cultural entre tots els grups humans.

L'Educació ha de partir de la construcció de principis universals que permetin regular la convivència i construir un nucli de referents sòlids sobre els quals sustentar la identitat personal i que ajudi a cada un i a cada una a percebre's des d'una consciència solidària, responsable i compromesa amb el destí de la Humanitat.

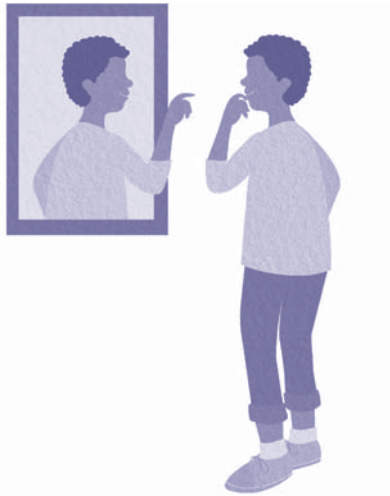
Interculturalidad

Per què és important la cultura en la construcció de la pròpia identitat?

16

La construcció sòlida de la identitat requereix del reconeixement de les arrels. El desenvolupament de la identitat cultural implica l'autoconcepte o autoimatge, com una estructura central del desenvolupament humà que es va formant a través de la interacció del subjecte amb el seu entorn, definint la manera com es veu a si mateix i el perceben els altres. Des del context educatiu és necessari preparar l'alumnat per construir i assegurar la identitat personal en espais socioculturals que ja no són uniformes i que es basen en el respecte de valors d'igualtat, solidaritat i justícia. Un objectiu que requereix capacitat de comprensió, adaptació i participació, tant en el context de les cultures minoritàries, com en el de la cultura majoritària o en el context de la mundialització.

Podem considerar l'organització d'activitats puntuals i "turístiques" com un programa intercultural?

17

Derman Sparks adverteix del perill que té confondre un *currículum turístic* amb el model intercultural. El *currículum turístic* presenta els actes culturals de forma estereotipada, exòtica i aïllada del currículum. Mentre que des de la perspectiva intercultural es posen en valors els coneixements i experiències de l'alumnat. Per al desenvolupament del model Intercultural haurem d'evitar:

- La trivialització. Organitzar activitats que girin només al voltant de les festes i al menjar.
- Raresa. Com presentar un fet o un exemple aïllat per explicar la complexitat d'una cultura o d'una societat.
- Desconnectar la diversitat cultural de la vida quotidiana de la classe. Per exemple, ara farem la setmana de la pau, quan la pau i la resolució de conflictes han d'estar sempre presents.
- Estereotips. Subratllant les diferències o les característiques més cridaneres de les cultures.
- Representacions errònies d'altres cultures, basades en prejudicis o falses creences.

Reconèixer i valorar les diferents cultures és suficient per construir una societat més solidària?

18

L'Educació Intercultural és important, però no suficient per crear una situació més justa i equitativa, llevat que treballem directament els problemes de desigualtat, poder i opressió de les estructures socials. I si bé, des de l'educació no podem transformar les situacions de desigualtat, sí podem contribuir a formar ciutadanes i ciutadans compromesos amb el canvi. Aquesta és la raó per la qual l'Educació Intercultural inclou entre els seus objectius formar ciutadanes i ciutadans capaços d'afrontar la convivència en un món complex i dinàmic, compromès en la construcció d'una societat més justa i equitativa:

- Amb capacitat per participar activament en la societat i en la lluita pels Drets Humans.
- Conscient de les causes de la migració i la seva contribució a la construcció social.
- Conscient de les discriminacions cap a les minories, no només enfocades com a problemes culturals, sinó socials i econòmics.
- Amb voluntat de lluita contra les situacions de racisme i xenofòbia.
- Defensora dels valors del respecte i de la cooperació, de caràcter universalista.

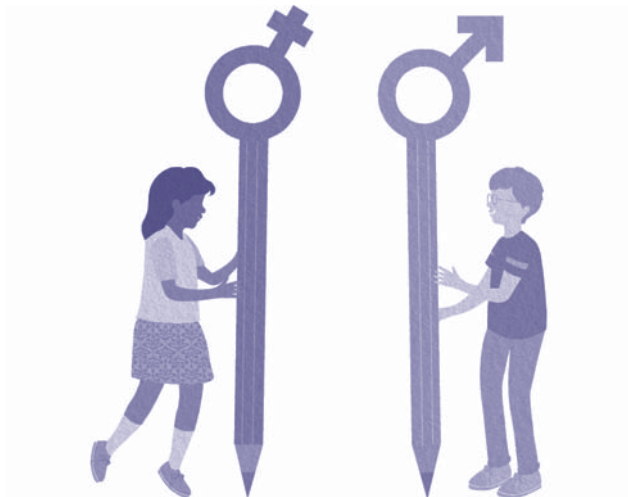
Com incorporem la perspectiva de gènere en els centres interculturals?

19

El gènere és l'expressió cultural de les diferències biològiques (sexe) entre homes i dones. Cada cultura ha assignat, de manera diferent, uns rols i uns estereotips determinats a ambdós grups, però sempre jerarquizant el masculí per sobre del femení. Les expectatives que es tenen cap a nenes i nens en una comunitat depenen de cada sistema concret de gènere, un sistema que explica com les diferències entre homes i dones s'han traduït en totes les societats en desigualtats socials i polítiques en perjudici de les dones.

(Colectivo Pandora)

Cal incorporar la perspectiva de gènere en totes les variables que formen part de la realitat educativa, des de les regles de convivència, la participació de les famílies, l'educació afectiva sexual, l'orientació educativa i professional de l'alumnat, fins a la relació que s'estableix entre religió i educació.

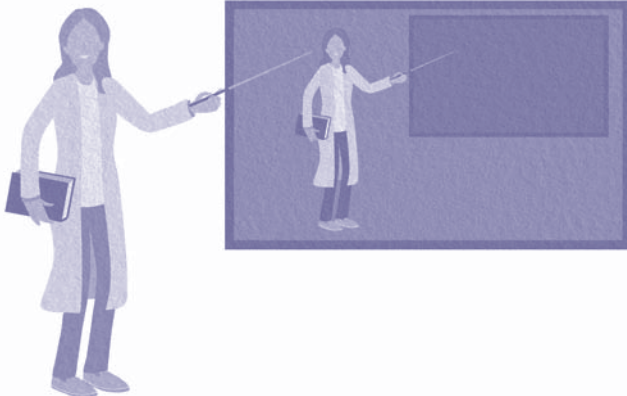
Com ha de ser la formació del professorat en Educació Intercultural?

20

Els nous reptes que planteja l'educació intercultural (grups diversos en tots els sentits, noves metodologies, flexibilitat de currículum, d'organització a l'aula, continguts basats en les normes comunes i en la resolució de conflictes, etc.) obliguen al professorat a renovar permanentment els seus coneixements, habilitats i eines. Per això, és necessària la formació del professorat, que definim com el conjunt d'activitats dissenyades i executades dins i fora del centre escolar per augmentar les aptituds docents sobre la interculturalitat.

La formació del professorat inclou quatre camps, segons la classificació de G. Gay (1986):

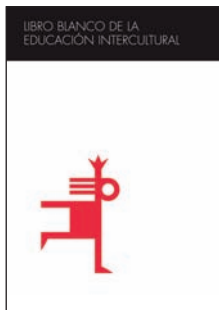
- a) Competència cognitiva (coneixements, conceptes i continguts de l'educació intercultural.
- b) Coneixement compromès amb una filosofia multicultural (adquisició de teoria, però també d'actituds i valors que han de ser transmesos).
- c) Coneixement de cultures en contacte, per percebre i transmetre la diversitat com a riquesa i no com a dèficit.
- d) Competència pedagògica (adquisició d'habilitats, metodologies i eines).

Materials didàctics on line:

www.aulaintercultural.org

www.feteugt.es

Programa per a la sensibilització en la igualtat d'oportunitats
i la convivència intercultural en l'àmbit educatiu

Subvencionat per:

FETE-UGT

Avda. de América nº 25, 4ª planta

Tel.: 91 589 72 08

ssociales@fete.ugt.org